

Miloslav VONDRÁČEK

Slezská univerzita, Opava

Tak říkají Václav Havel. O jazyce a stylu veřejných projevů Václava Havla

0. Úvod

Po deseti letech bez Václava Havla, v časech definovaných úsilím o ukončení sestupného vývoje v režii jeho nástupců, lze shrnout: Václav Havel přetrvává v paměti coby nositel nejvyšších pozitivních obecně lidských hodnot, jako je vstřícnost člověku a lidskému společenství, smysl pro pravdu a spravedlnost, touha po svobodě a nezávislosti. Neseme v sobě Havla jako osobnost, která právě těmito lidskými kvalitami před dvaatřiceti lety upoutala pozornost světových politiků, vyvolala u nich údiv přecházející v netajený obdiv, neboť všeho dosáhl bez zázemí politického aparátu a bez výcviku v politickém marketingu.¹ Způsobil, že malá středoevropská země znovu začala být kladně vnímána daleko za hranicemi starého kontinentu.

Existuje ovšem kontrast mezi tím, jak jednoznačně je vnímán člověk Václav Havel (přinejmenším tou částí veřejnosti, kterou jeho následníci označují za pravdoláskaře, sluníčkáře či pražskou kavárnu), a tím, jak těžce se táž veřejnost dobírá smyslu jeho slov, ba i činů – a nakonec jak složitě, nesamozřejmě, se zjevným úsilím se snaží slovy vyjádřit myšlenkové obsahy jejich nositel. Jde o svízelnou soukromou stránku jeho veřejného bytí, narážející na meze in-

¹ Luboš Dobrovský Václava Havla brilantně charakterizuje: „Právě onen morální nárok, jímž se Havel jako umělec zavazuje sám sobě, svému hodnotovému světu, v němž svoboda názoru i konání je předpokladem všeho, co dává nějaký smysl, to je, co jej odlišovalo a odlišuje od těch, kdo onu odvahu neměli nebo ji raději utlumili, než aby nesli její důsledky, jež často vedly do vězení, ba pod šibenici“ (Freimanová 2013, 33–34, původně „Právo“ 2011, 3.10.).

trospekce (Václav Havel užívá výrazu *autopsie* Havel 2014, s. 47), což nositel jha v mnoha obměnách přímočaře ventiluje.³

[...] nutí mne to znovu a znovu **zkoumat sám sebe a klást si otázku, zda přeci jen i já nezačínám obelhávat sám sebe...** (Havel 2014, s. 67).

Přiznám se, že je třeba vysokého stupně sebereflexe a kritického odstupu od sebe sama, aby člověk u moci, byť to myslel původně sebelépe, tento okamžik uměl rozpoznat. Já sám, který vedu trvalý neúnavný zápas s výhodami, jimž se těším, bych si netroufal o sobě říct, že takový okamžik umím vždy a bezpečně rozpoznat. Člověk si zvyká, odvyká a **může posléze** – aniž to ví – **ztrácet svou osvědčenou soudnost** (Havel 2014, s. 69–70).

Aby takových doznání nebylo málo, naznačuje další možný průzor do mnohavrstevné struktury Havlovy osobnosti, dosud spíše nevyužitý, jeho bratr Ivan:

Hodně se můžete dozvědět z jeho her, ve kterých je mnohem víc autobiografických momentů, než si lidé myslí. Kdyby je někdo četl šikovně a s pozorností, tak by se o něm dost dozvěděl. (Freimanová 2013, s. 16).

Obsáhle jsem se zabýval veřejnými projevy Václava Havla na přelomu let 1995/1996 (Vondráček 1996), tehdy i jako spolupracovník Institutu pro výzkum veřejného mínění. Nápadným znakem Havlových proslulých proslovů byla totiž potenciální dialogičnost – způsob, jakým se značnou empatií formulovaly očekávané otázky recipientů i jejich vlastní imanentní odpovědi. Vedle nich ovšem autor stavěl názory své, vyzýváje současně k jejich ověření jakožto soudů subjektivních.

Havlovy projevy nejsou konfrontací jeho osobního ideálu s nedostačivým lidským společenstvím. Jeho pozorující *já* není kontrapunktem k *vy*, které by odkazovalo k nechápavému a nepřátelskému okolí; je podmnožinou kriticky nahlíženého *my*, za něž autor nese spoluzodpovědnost, jež se snaží k ideálu vést, jemuž se snaží rozumět stejně dobře jako sobě samému. Sebezpytující tón Havlových projevů je neobyčejně výrazný.

Manifestací Havlovy schopnosti hluboké introspekce a připravenosti dát k dispozici její výsledky jsou i proslulé pasáže z kodaňského projevu⁴ o vlastní podezřelosti:

[...] začínám být sám sobě podezřelý. Přesněji řečeno: všechny mé dosavadní zkušenosti s politikou a s politiky a všechna **má dosavadní pozorování mne nutí, abych si začínal být podezřelý**. Abych si byl dokonce o stupínek podezřelejší s každou novou cenou, kterou dostanu (Havel 2014, s. 67).

² Projev na konferenci O nenávisti. Oslo, 28. srpna 1990.

³ Projev při převzetí Sonningovy ceny. Kodaň, 28. května 1991.

⁴ Projev při převzetí Sonningovy ceny. Kodaň, 28. května 1991.

Tedy znovu: **Jsa u moci, jsem si permanentně podezřelý.** Ba co víc: mám teď najednou zvýšené porozumění pro ty, kteří svůj zápas s pokušeními moci zvolna začínají prohrávat... (Havel 2014, s. 70)

Václav Havel byl podle dobových průzkumů IVVM a podle současných průzkumů zůstává dlouhodobě jednou z nejpobulárnějších a nejdůvěryhodnějších osobností ~~této země~~. Jeho veřejná vystoupení byla sledována se zájmem, pan prezident byl na jejich základě lidmi hodnocen jako člověk velmi dobrosrdečný, skromný, otevřený, jemuž je vlastní silný cit pro otázky mravní, zaměření na svobodu jedince a společnosti, na lidská práva. Ale se vstřícným přijímáním osobnosti prezidenta Havla i jeho projevů nekorespondovala zkušenost, že jen málokdo byl schopen (nebo z ostychu ochoten) reprodukovat obsah některého z aktuálních projevů či jen vyjádřit jejich hlavní myšlenku. V paměti se tak drží několik leckdy zjednodušených a zjednodušujících výroků, jež nemohou vykreslit hloubku Havlova uvažování (nejde-li vůbec o falza).⁵

Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť [listopad 1989].

Ve společnosti panuje dusno a blbá nálada [původně vyjádření jednoho z poradců; 1. dubna 1997 v rozhovoru pro Českou televizi, o dusnu v politickém i veřejném životě; spojení blbá nálada popudilo zejména tehdejšího premiéra Václava Klause].

Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal. Naše země nevzkvétá.

Naděje není to přesvědčení, že něco dobře dopadne, ale jistota, že má něco smysl – bez ohledu na to, jak to dopadne.

Vnímáme-li Václava Havla jako člověka s mimořádnou schopností empatie, můžeme si být jisti, že věnoval péči i výběru prostředků, jimiž tlumočí posluchačům závěry svých úvah. Jako dramatik uměl velmi trefně pojmenovat situace i jejich příčiny. Jestliže vyloučíme neochotu příjemců zabývat se složitými, abstraktními a odtažitými tématy, nabízí se otázka, proč porozumění ze strany posluchačů či čtenářů často končí obecným souhlasem, že však málokomu utkví v paměti obsah aktuálního textu – či že není obecně přijímána výzva k dialogu o předestřených otázkách, popř. že jsou tyto otázky pochopeny přinejmenším zjednodušeně.

Václav Havel odpověď namnoze zná – lidé nechtějí politika váhajícího, a proto snad slabého.

Navzdory tomu, že **jsem tak nestátnický mluvil o chvílích své beznaděje**, končím velmi konstruktivně [...] (Havel 1992, 13).

⁵ Viz ROZCESTNÍK: Falešné výroky Václava Havla – Manipulátoři.cz (manipulatori.cz)

V rozporu s tím opakovaně veřejně přiznává své nejistoty, obavy a strachy, svá váhání, dává v plen své intimní prožitky doby a sebe v ní. To mu navenek dodává neobyčejné síly a charismatu, snad aureoly. Zcela tak popírá praxi předchozích šedě kartonových soudruhů, jejichž dikce i Havlovým přičiněním naby-la na bizarnosti, ale na hony vzdálen je i komunikačním vzorcům svých výko-nově orientovaných západních partnerů, vedených imperativem *keep smiling*. Právě pro ně musela být Havlova obnažená nespektakulární senzitivita a schop-nost otevřené sebereflexe čirým zjevením.⁶

Politice by se (tedy) měli věnovat obzvlášť bdělí lidé. Obzvlášť vnímaví k dvojsmyslné nabíd-ce existenciálního sebepotvrzení, které od ní přichází. **Nevím vůbec, zda mezi takto bdělé lidi patří.** Vím jen, že bych mezi ně patřit měl, když jsem přijal svou funkci (Havel 2014, s. 71–72).

Je cosi smrtícího v tomto pokušení: pod rouškou existenciálního sebepotvrzení je existence vyvlastňována sobě samé, odcizována sobě, umrtvována. **Člověk kamení ve svou bustu.** Busta sice zdůrazňuje jeho nehynoucí význam a slávu, ale zároveň je to jen kus mrtvého kamene (Havel 2014, s. 71).

V předchozím článku věnovaném veřejným projevům Václava Havla jsem si kladl otázku, jestli by se stal jejich obsah adresátům přístupnější hojnějším za-stoupením frazémů, takto zažitých kondenzátů lidského poznání nejběžnějších životních situací. V Havlově publicistické tvorbě jich nacházíme pomálu (flos-kule předchozího režimu ovšem v tvorbě dramatické autor s oblibou karikuje). Jeho názor na frázi známe:

Fráze organizuje život, fráze vyvlastňuje lidem jejich identitu, fráze se stává vládcem, obháj-cem, soudcem, zákonem (Havel 1994).

Nelze z toho přímo dovodit, že stejně pohlíží Václav Havel na frazém lidové provenience. Pokud nějaký ustálený, nebo aspoň modelově tvořený obrat užije (činí tak totiž zřejmě i z potřeby avizovat pracovní ráz své inovace), nevzácně⁸

⁶ Alexandr Vondra nabízí vysvětlení spočívající v nonlingvální složce komunikace: „Otázkou zůstává, jak se mohla udát věc dnes prakticky nemyslitelná: totiž že muž fyzicky ne příliš zdatný a urostlý, nešikovný, ráčkující a s koktavým hlasem, mizerně se oblékající a na první pohled neokázalý mohl být autoritou pro celé opoziční hnutí? [...] Odpověď, aspoň podle mého soudu, spočívá v jeho pojmu ‚moci bezmocných‘. Václav Havel svým zjevem a vystupováním nevyvo-lával atavistické pudy klukovského trumfování. Svou pokorou a úctou k cizímu názoru nedovolil jiným, aby v debatách sklouzli do překřikování a do sebeprosazování“ (Freimanová 2013, 89–90, předtím „Mladá fronta Dnes“ 2011, 21.12.).

⁷ Jde především o běžné verbalizační a konkretizační frazémy typu *hledat smysl své cesty životem, naplnit naši ústavu, těšit se všeobecné úctě a důvěře, být si rovni před zákonem, do našich srdcí se vrátila naděje, nevyzpytatelný běh života*.

⁸ Jen v autorském subkorpusu Havel z korpusu SYNv9 má kolokace *tak říkajíc* 15 dokladů.

uvodí obrazné vyjádření relativizujícím, odlehčujícím, ale i neklidným, nervózním polovsuvkovým metajazykovým komentářem *tak říkajíc*:

Nelze připustit, aby státní moc mohla být ochromena nebo aby mohlo nastat kompletní bezvláda jen **tak říkajíc** z nedbalosti, prostě proto, že máme nedomyšlenou ústavu (Havel 1992a).

Je to tedy vnitřní mohutnost veskrze aktivní, která svého nositele vždy znovu k čemusi upíná a kamsi ho vleče a která ho **tak říkajíc** přesahuje. (Havel 1992a).

Pohled na politiku **tak říkajíc** „zevnitř“ mne jen utvrdil v jistotě, že dnešní dramaticky se proměňující a možnost své globální zkázy si nepřipouštějící svět je velkou výzvou, kterou musí politika vyslyšet (Havel 1992a).

Jde pouze o první a předběžnou poradu nejrůznějších osobností kultury, politiky, vědy, žurnalistiky a vůbec veřejného života, která se má nad projektem konfederace zamyslet **tak říkajíc** na duchovní či intelektuální úrovni (Havel 1992a).

[...] při současné právní úpravě (je) prakticky znemožněno tohoto ústavního institutu využít-. Netvrdím-, že využít být musí-. [...] Tvrdím pouze, že tento nástroj musí být operativně použitelný, že musí být **tak říkajíc** v pohotovosti (Havel 1992a).

[...] vrcholilo přesvědčení, že svět a samo bytí je kompletně poznatelným systémem, který se řídí určitou konečnou sumou obecných zákonitostí a který člověk může – jak poznává tyto jeho zákonitosti – **tak říkajíc** přebírat do svých rukou a sám racionálně řídit ke svému prospěchu (Havel 1992a).

Já osobně, jak jsem ostatně už naznačil, se dokonce domnívám, že by to jednou mohla být právě Rada Evropy, která by mohla vrůst do konfederující se Evropy jako její politický, legislativní a **tak říkajíc** ideový střed (Havel 1992a).

Četba těchto návrhů mne jen utvrdila v přesvědčení, že práce na našich nových ústavách by měla být daleko koordinovanější, ba že by tyto tři ústavy měly vznikat společně jako dílo jediného **tak říkajíc** trojčlenného týmu (Havel 1992a).

[...] krátkodobým návratem ke svému původnímu spisovatelskému povolání si sám pro sebe jaksi oddělím první, revoluční fázi svého politického angažování od fáze druhé, klidnější a **tak říkajíc** budovatelské (Havel 1992a).

[...] buď se mají stát opět nezávislými intelektuály, odejít ze svých funkcí, (...) a uvolnit svá místa těm, kteří se rozhodli být profesionálními politiky, anebo se naopak mají sami **tak říkajíc** zprofesionalizovat (Havel 1992a).

Havel se přitom užitím této komplexní partikule a jejím diagnostickým potenciálem zjevně i sám dobře baví. Jinak by ji nevložil do úst postavám ze *Zahradní slavnosti* (1963, 1992b):

ŘEDITEL: Ale to víme! Žijeme – zahajujeme – kocoure –

HUGO: To je správné, že žijeme, jen žijme! (Pauza)

ŘEDITEL: **Tak říkajíc** – jak začneme?

HUGO: Notak to záleží – **tak říkajíc** – na nás, ne?

ŘEDITEL: Nepochybně – nepochybně – (Pauza)

Zdá se mi tento jazykový tik pro Václava Havla příznačný. Jeho prostřednictvím jako bych se vracel k dikci jisté i nejisté zároveň, osvětlující i enigmatické, k ráčkování žertovnému i smrtelně vážnému v těsném sledu či souběžně.

Vysvětlení může být i prostší: autor si partikulí pomáhá k určitému tempu, rytmu řeči. Prozodickému, ale i stylovému, podstatnému z hlediska sociolingvisticky zachytitelné dynamiky textu.⁹ Ostatně Andrej Krob o Havlovi říká:

Na rozdíl od rozevlátých autorů se velmi pečlivě připravoval a promýšlel text. Já tvrdím, že **psal své hry do not, mají svůj velmi důmyslný rytmus**. Než je pustil do světa, pozval pár lidí a novou hru jim přečetl. Stál o reakce ostatních. Několikrát jsem se těchhle čtení zúčastnil a z jeho čtení mi došlo, **jak přesná je stavba jeho textů**. Havel žádal režiséry, aby ji respektovali. Kdo ji rozrušil [...], vždycky na tom prodělal (Freimanová 2013, 299–300)–.

Pro Václava Havla je příznačné, že usiluje o vlastní výraz, že se – za cenu soustavného hledání – snaží dospět k vlastní konfiguraci jazykového obrazu. V tom směru není nezajímavé podívat se na slovní zásobu, již Havel pro své texty angažuje.

2. Letmý vhled do lexika Václava Havla

K nahlédnutí do lexika Václava Havla jsem využil zdroje Českého národního korpusu (dále jen ČNK), jmenovitě nejrozsáhlejší korpusy psaných textů *Korpus SYN, verze 8 z 12.12.2019* (dále jen SYNv8), posléze SYNv9. Z něj jsem vytvořil subkorpus Havlových textů o rozsahu 99.662 / 99.687 pozic. Jeho reálným základem jsou dva tituly: soubor projevů z let 1990–1992 vydaný pod názvem *Vážení občané*; a scénář divadelní hry *Zahradní slavnost*. Vzorek je to malý, ale zahrnuje relativně vyváženě obě základní sféry autorova veřejného verbálního projevu. Čím nás překvapí: nejčetněji jsou zastoupena substantiva.¹⁰ To samotné by nebylo překvapivé, ale jejich skladba naznačuje, co nejvíc tížilo Václava Havla, co mu leželo na mysli. V první patnáctce jsou (po vypuštění nenáležitostí) víceméně jen výrazy z oblasti správy věcí veřejných:

⁹ Při komunikační kompetenci Václava Havla nelze předpokládat, že by nevěděl o jisté nenáležitosti tvaroslovné formy *říkajíc*, náležející singuláru gramatického rodu ženského a středního, jejíž užití je ovšem obhajitelné ustrnulostí přechodníkového tvaru, jeho slovnědruhovou konverzí či frazeologizací – jak různě lze tento proces uchopit. Nicméně další dvě disponibilní formy – maskulinní *tak říkáje* a nadrodé plurálové *tak říkajíce* – autor oslyšel.

¹⁰ Korpus: syn-v8/-/Havel | Dotaz: N.* (20 509 výskytů); Korpus: syn-v9/-/Havel2 | Dotaz: N.* (20 079 výskytů).

Tab. 1. Prvních patnáct substantiv ze subkorpusu Havel

1	stát	296
2	člověk	252
3	země	217
4	svět	210
5	rok	196
6	Evropa	170
7	občan	163
8	národ	159
9	zákon	141
10	systém	135
11	život	133
12	věc	117
14	republika	111
15	politika	108

V dalším sledu nacházíme označení entit tvořících druhý, axiologicky ovšem podstatnější plán Havlova myšlení – ten, pro nějž nacházel u lidí obecné porozumění:

Tab. 2. Další relevantní substantiva dle frekvence ze subkorpusu Havel

45	odpovědnost	72
46	budoucnost	72
47	smlouva	72
48	společenství	71
49	moc	66
50	naděje	64
51	úřad	60
52	spolupráce	60
53	otázka	60
54	funkce	60
55	hodnota	58
56	nenávisť	55
57	proces	55
58	pravda	55
59	stav	54
60	struktura	54
61	instituce	53
62	důvod	53

63	síla	52
64	společnost	51
65	jednání	51
66	míra	49
67	projev	49
68	pocit	48
69	duch	48
70	chvíle	48
71	problém	47
72	vztah	47
73	nebezpečí	46
74	osud	46
75	kultura	46
76	čas	45
77	zkušenost	44
78	dítě	44
79	názor	43
80	idea	43
81	princip	43
82	prostředí	42
83	historie	42
84	děsledek	42
85	pravomoc	42
86	uspořádání	42
87	služba	40
88	dějiny	40
89	rozhodnutí	40
90	řád	40

Komunikačně uplatněnou kompozici takto podstatných motivů představuje kupř. aluze na Jana Amose Komenského:

Zdá se mi, že Komenského dílo, jako dílo člověka, který hluboce trpěl krutostí své doby, je jediným velkým pokusem nalézt v rozháraných poměrech naději pro sebe nalezením naděje pro svět. [...] Zabránit tomu (katastrofě, MV) lze jedině tak, že se všemu začnou opět vracet lidská měřítká. Měřítka člověka, který ví, že za svůj život nevděčí jen sám sobě, a kterého tudíž provází na jeho pouti labyrintem světa dnes **velmu** vzácný průvodce jménem pokora (Havel 1992a, s. 157).

Z množství a spektra adjektiv¹¹ těžko něco dovodit, sémanticky odpovídá substantivní složce lexika: v prvních desítkách jde o označení kvalitativních a relačních vlastností obecné povahy, od páté desítky nastupují specifická, řekněme havlovská jména přídavná typu *hluboký* (35), *zvláštní* (35), *plný* (34), *špatný* (33), *jistý* (31), *složitý* (30), *pevný* (28), *pouhý* (25), *jasný* (25), *přirozený* (25), *těžký* (23), *duchovní* (21), *odpovědný* (21), *povinný* (20), *nenávidějící* (19), *mravní* (19), *vnitřní* (19), *spravedlivý* (19), *životní* (19), *šťastný* (19), *starý* (19), *osobní* (19), *důstojný* (17), *(ne)myslitelný* (15) apod.

Tab. 3. Prvních patnáct adjektiv ze subkorpusu Havel

1	nový	296
2	politický	210
3	velký	189
4	jiný	160
5	evropský	158
6	celý	149
7	federální	147
8	dobrý	134
9	společný	134
10	různý	125
11	lidský	122
12	demokratický	120
13	ústavní	110
14	vlastní	106
15	slovenský	95

Slovesa víceméně přeskočím s touž poznámkou, která se vztahovala k adjektivům: v prvních desítkách se z autosémantik zákonitě objevují slovesa myšlení a mluvení, úzce související slovesa smyslového vnímání a slovesa pohybu.

Za zmínku stojí zájmena. Zajímalo mě postavení pronomin souvztažných s první, druhou a třetí osobou slovesnou a s kategorií singuláru a plurálu. Pro srovnání jsem vytvořil obdobný korpus textů jednoho z následníků Václava Havla. Je na jednu stranu překvapující, na druhou pochopitelné, že mezi oběma nejsou zásadnější rozdíly, ba že Václav Havel má potřebu sám sebe tematizovat v některých momentech častěji než jeho antipod. Zvláště nápadné je to u posesiva *můj*, kde je rozdíl téměř dvojnásobný. Přesto Havlovy texty nevyznívají sebestředně, jájínkovsky, narcistně. A připomínám, že respondenti jej obecně vnímají jako člověka skromného. Nejspíš proto, že daný rys Havlových textů sou-

¹¹ Korpus: syn-v8-/-Havel | Dotaz: A.* (10 388 výskytů).

visí s mimořádným úsilím o **externionalizaci** procesů, jež stojí za jeho činy: Havel obnažuje, vysvětluje, zdůvodňuje (a s přibývajícím časem se i hájí).

K pochopení nesebestředné povahy Havlových cest k sobě a až odtud k lidem, tak zásadně ho odlišujících, může přispět kupř. jeho reflexe Antonína Dvořáka:

Nedobyl Ameriku a svět proto, že se rozhodl je dobýt, nebo proto, že na sebe ukazoval prstem a křičel do všech stran, že po povrchu zemském chodí i jistý rodák z Nelahozevsi, který chce být viděn a slyšen a respektován. Dobyl je prostě tím, že psal skvělou hudbu. Nevolał do světa: jsem zde a existuji! Vstoupil do jeho povědomí obsahem svého bytí, svou prací, svými výkony, druhem své duchovnosti. [...] stačí být zkrátka otevřeně, odpovědně a poctivě sám sebou – a člověk má naději, že bude spatřen a pochopen. Nikoli tedy jen touha být spatřen, ale **především touha vstoupit co nehlouběji do své vlastní bytosti, přiblížit se k sobě a pochopit sebe sama vede k naději**, že člověka pochopí a přijmou i jiní. (Havel 1992a, 102).

Uzavřu tím, pro co v sobě nesu osobnost Václava Havla přes všechnu jeho možnou rozporuplnost: pro schopnost vést myšlení druhých sice složitými, ale nesobeckými cestami:

Tisíckrát jsem o tom přemýšlel a tisíckrát sám sebe z tohoto hlediska zkoumal a vždy jsem nakonec – k radosti jedněch a k překvapení jiných – dospěl k přesvědčení, že její prapůvod (myšleno: prapůvod naděje), zjednodušeně řečeno, je metafyzický. [...] Jediné, co může skutečnou naději vysvětlit, je hluboká a v podstatě archetypální jistota člověka, byť stokrát popíraná či nepřiznávaná, že náš pozemský život není jen nahodilou událostí mezi miliardami jiných nahodilých vesmírných událostí, které dokonale pomínou, ale že je integrální součástíou či článkem – byť jakkoli mikroskopických rozměrů – velkého a tajemného řádu bytí, v němž vše má své nezastupitelné místo, z jehož hlediska se nic, co se jednou stalo, nemůže odestát, a v němž se vše nějakým záhadným způsobem natrvalo zapisuje či zhodnocuje. Ano, jediné reflektovaný či tušený rozměr nekonečna a věčnosti mohou vysvětlit onen neméně tajemný úkaz, kterým je naše naděje¹² (Havel 2014, s. 113–115).

Literatura

- Freimanová Anna, 2013, *Příležitostný portrét Václava Havla*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Havel Václav, Freimanová Anna, Palouš Martin, Žantovský Michael, 2014, *Sám sobě podezřelý*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Havel Václav, 1992a, *Vážení občané, (projevy červenec 1990 – červenec 1992)*. Praha: Lidové noviny.
- Havel Václav, 1992b, *Zahradní slavnost. Hra o čtyřech dějstvích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Vondráček Miroslav, 1995/96, *Porozumění Václava Havla, (ne)porozumění Václavu Havlovi*. „Češtinář“ VI, č. 3, s. 68–73.
- ROZCESTNÍK: Falešné výroky Václava Havla – Manipulátoři.cz (manipulatori.cz).

¹² Projev při zahájení konference *Budoucnost naděje*. Hirošima, 5. prosince 1995.

- Křen M., Cvrček V., Čapka T., Čermáková A., Hnátková M., Chlumská L., Jelínek T., Kovářiková D., Petkevič V., Procházka P., Skoumalová H., Škrabal M., Truneček P., Vondříčka P., Zásina A., 2019, *Korpus SYN, verze 8 z 12.12.2019*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Online: <http://www.korpus.cz>.
- Hnátková M., Křen M., Procházka P., Skoumalová H., 2014, *The SYN-series corpora of written Czech*. In *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*. Reykjavík: ELRA, s. 160–164.

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na specifika textů Václava Havla jako politika a dramatika. Interpretace těchto textů poskytuje opačný pohled než u běžných adresátů. Zajímá mě slovní zásoba Václava Havla, a to jak z hlediska slovního druhu, tak z hlediska sémantického pole. Pozoruji také výskyt idiomů. Název tohoto příspěvku souvisí s tím, že Václav Havel rád používal částicový výraz *tak říkajíc*.

Abstract

This paper focuses on the specific features of texts written by Václav Havel as a politician and playwright. The interpretation of these texts provides the opposite perspective to the one of ordinary addressees. I am interested in Václav Havel's vocabulary, in terms of both part of speech and semantic fields. I also observe the occurrence of idioms. The title of this paper is related to the fact that Václav Havel liked to use the particle expression *tak říkajíc* (*so to speak*).

Klíčová slova: autorský styl, lexikon, idiom, slovní druh

Keywords: author's style, lexicon, idiom, part of speech